

Helena Giebień, Larysa Leszczenko (red.), *Republika Białoruś – polityka zagraniczna i bezpieczeństwo. Wybrane aspekty*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2020, ss. 346, fotografie.

Książka stanowi efekt XV spotkania z cyklu: Polsko-Białoruski Okrągły Stół (odbyło się ono we Wrocławiu, w październiku 2019 r.). Jest ona także jednym z wielu owoców współpracy badaczy z Instytutu Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego i Wydziału Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Państwowego w Mińsku. Zamieszczone w niej informacje poświęcone polityce zagranicznej Republiki Białoruś i kwestiom bezpieczeństwa dotyczą okresu poprzedzającego wybory prezydenckie, które odbyły się w sierpniu 2020 r. Jak wiadomo, ich wyniki nie zostały uznane przez część białoruskiego społeczeństwa, co doprowadziło do licznych protestów. Konflikt o charakterze lokalnym przekroczył granice RB, stając się m.in. przyczyną zmian w relacjach z sąsiednimi państwami. Problematyce tej poświęcono XVI spotkanie w ramach Polsko-Białoruskiego Okrągłego Stołu, zorganizowane online w październiku 2020 r.

Omawiana książka poszerza wiedzę na temat naszego wschodniego sąsiada, stanowiąc zarazem doskonały punkt wyjścia do analiz porównawczych. Należy przy tym wziąć pod uwagę ogromną dynamikę zmian i wielość niewiadomych.

Podstawą białoruskiej polityki zagranicznej, realizowanej od początku obecnego stulecia, jest koncepcja wielowektorowości. Opiera się ona na dążeniu do równorzędnych, harmonijnych relacji z różnymi państwami i umacniania pozycji Białorusi na arenie międzynarodowej. W taki sposób koncepcję tę definiuje Władimir Snapkowski (s. 14–15), analizując kolejne etapy polityki zagranicznej RB. Kluczowe miejsce zajmują w niej bliskie relacje z Rosją, budowanie państwa związkowego i pogłębianie procesu integracji (politycznej, ekonomicznej, wojskowej, kulturalnej). Znamienne jest odejście od idei słowiańskiej jedności, do której od wieków odwoływali się Rosjanie i Białorusini, pragnący budować wschodniosłowiańską wspólnotę. Zwraca na to uwagę Marcin Koczan (s. 51), analizując relacje rosyjsko-białoruskie w kontekście planów integracyjnych. Stosunki białorusko-rosyjskie są również przedmiotem artykułów Snapkowskiego i Andrieja Rusakowicza.

Zgodnie z polityką wielowektorowości, RB pragnie rozwijać stosunki z różnymi krajami, m.in. należącymi do Unii Europejskiej – z Polską (artykuł Aleksandra Tichomirowa) i państwami tworzącymi Grupę Wyszehradzką (tekst Olgi Łazorkiny). Jest również zainteresowana pogłębianiem relacji z Organizacją Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Problematyce tej – „rzadko poruszanej [...] w literaturze przedmiotu” („Wstęp”, s. 9) – jest poświęcony artykuł Larysy Leszczenko.

Białoruś wyraźnie zaznacza swoją obecność w przestrzeni poradzieckiej. Jest członkiem Wspólnoty Niepodległych Państw, Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Pragnie odgrywać rolę pomostu pomiędzy Wschodem i Zachodem (kwestie te są przedmiotem artykułów Rusakowicza, Leszczenko i Mirosława Habowskiego). Istotne miejsce w polityce zagranicznej RB zajmuje współpraca z Chinami (artykuł Tatiany Iwanow) – państwem, które systematycznie buduje i ugruntowuje pozycję światowego mocarstwa. Autorka analizuje znaczenie tej współpracy m.in. z perspektywy Polski.

Omawiając politykę wielowektorowości i charakteryzując jej kierunki, autorzy poszczególnych artykułów wskazują polityczne, naukowe i prawne podstawy tej polityki, zwracając też uwagę na jej uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne. Opisują mechanizmy zmian, ich źródła i następstwa, uwzględniając aspekty lokalne, regionalne i globalne. Podkreślają osiągnięcia i zastanawiają się nad

przyczynami trudności w realizacji niektórych zamierzeń. Pojawiają się one na przykład w stosunkach z OBWE (więcej informacji na ten temat można znaleźć w artykule Leszczenko).

Jak wiadomo, decyzje podejmowane przez polityków mają znaczenie dla funkcjonowania reprezentowanych przez nich państw i ich obywateli, wpływają na stosunki bilateralne i multilateralne, znajdują także odbicie w polityce zagranicznej innych krajów. Zagadnienia te zostały omówione m.in. przez Koczana na przykładzie relacji rosyjsko-białoruskich, polskiej polityki wschodniej i polityki bezpieczeństwa. Marek Kulczycki charakteryzuje politykę bezpieczeństwa narodowego w ostatnim dwudziestolecu, rozpatrywaną w kontekście relacji RB z Polską, Rosją i NATO, Habowski natomiast analizuje polską politykę zagraniczną od 2015 r.

Istnieją ścisłe związki między polityką wewnętrzną i zagraniczną a bezpieczeństwem, w różnych jego obszarach (narodowym, militarnym, terytorialnym, informacyjnym, ekologicznym, kulturalnym). Od początku 2020 r. wśród czynników zagrażających szeroko rozumianemu bezpieczeństwu wielu rejonów świata czołowe miejsce zajmuje pandemia wywołana przez wirus SARS-CoV-2¹.

We współczesnym świecie coraz głośniejszą rolę ma m.in. o bezpieczeństwie ekologicznym, konieczności ochrony środowiska naturalnego, podejmowane są też liczne działania mające zapobiegać jego dalszej dewastacji. Szczegółową charakterystykę polityki ekologicznej Polski i Białorusi, w powiązaniu z kwestiami bezpieczeństwa, przedstawiła Helena Giebień. Podała ona wnikliwej analizie dokumenty będące podstawą działań o wymiarze lokalnym, regionalnym i transgranicznym. Działania te wpisują się w globalne strategie ekopolityki i zrównoważonego rozwoju, mają też na celu powstrzymanie degradacji środowiska i poprawę jakości życia człowieka.

Problemem, z którym wiele państw zmagają się od dziesięcioleci, jest nielegalny wywóz i zorganizowany handel dziełami sztuki, mającymi najczęściej wartość zabytkową, stanowiącymi także część dziedzictwa kulturowego różnych krajów, a niejednokrotnie – całego świata. Jak informuje Wiktor Ostroga, roczne zyski handlarzy zaangażowanych we wspomnianą działalność sięgają pięciu miliardów euro (s. 179). Większe są jedynie zyski z nielegalnej sprzedaży narkotyków i broni (s. 178).

Cytowany autor omawia rolę służb granicznych w przeciwdziałaniu nielegalnemu wywozowi dzieł sztuki i ograniczaniu skali tego zjawiska. Podaje też przykłady spektakularnych działań białoruskich celników (w czasach Związku Radzieckiego i współcześnie), dzięki którym nie dopuszczono m.in. do wywozu licznych bezcennych ikon, obrazów, dawnego oręża, unikatowych rękopisów i metalowych naczyń z odległych epok. Ciekawe są informacje o losach zabytków, których wywóz został udaremniony. Scharakteryzowano także grupy, z których wywodzili się (w okresie ZSRR) i wywodzą obecnie osoby parające się przemytem zabytkowych przedmiotów. Część tekstu jest poświęcona omówieniu przepisów stanowiących podstawę prawną działalności służb celnych Polski i Republiki Białoruś, mającej na celu ochronę dzieł sztuki przed nielegalnym wywozem.

Jednym z obszarów polityki zagranicznej jest współpraca kulturalna. Odbyna się ona m.in. na poziomie samorządowym, na przykład między tzw. miastami partnerskimi. Ilustracją tego zjawiska jest współpraca pomiędzy Wrocławiem i Grodnem, omówiona w książce przez Ewę Gołąb-Nowakowską i Sarę Blejwas z Biura Współpracy Zagranicznej Urzędu Miejskiego we Wrocławiu. Autorki zwróciły uwagę na związki kultury z polityką, przypomniały też liczne wydarzenia mające na celu prezentację kultury białoruskiej (przede wszystkim tzw. niezależnej) w Polsce. Niewiele miejsca poświęcono natomiast popularyzacji osiągnięć kultury polskiej w RB.

Autorzy artykułów opublikowanych w omawianej książce, podobnie jak inni badacze stosunków międzynarodowych, polityki zagranicznej i wewnętrznej oraz kwestii związanych z bezpieczeństwem, korzystają z różnych źródeł. Analizują akty normatywne regulujące określone zachowania – ustawy, umowy, rozporządzenia, konwencje, raporty, statuty, sprawozdania, biuletyny, statystyki, programy, wypowiedzi osób reprezentujących rozmaite instytucje i środowiska. Interesują ich koncepcje, doktryny, idee i sposoby ich realizacji w praktyce. Śledzą specjalistyczną literaturę, doniesienia medialne, informacje zamieszczane w internecie. Analizują związki między teorią (załoženiami, programami, dyrektywami itp.) i praktyką, nie stroniąc od komentarzy, krytyki i polemik.

¹ W odniesieniu do Białorusi informacje na ten temat pojawiają się w naszych mediach niezwykle rzadko.

Praca, której redaktorkami są wybitne znawczynie problematyki wschodnioeuropejskiej, nie tylko wzbogaca wiedzę o RB. Skłania też do głębokiego namysłu nad problemami bezpieczeństwa we współczesnym świecie, jego obszarami, związkami z polityką (w różnej skali), możliwościami współdziałania w celu eliminacji lub ograniczenia zagrożeń. Sądzę, że zainteresuje ona m.in. antropologów polityki, badaczy problematyki etnicznej, relacji lokalne–globalne, zjawiska regionalizmu, transgraniczności, zmian systemowych, różnych rodzajów bezpieczeństwa, jego wpływu na kulturę, miejsce, w którym żyjemy, dziś i jutro każdego z nas. Etnolodzy/antropolodzy mogą odczuć niedosyt spowodowany brakiem odniesień do „źródeł wywołanych”, dokumentów osobistych, materiałów biograficznych itp., umożliwiających spojrzenie na badane zagadnienia z tzw. perspektywy wewnętrznej (*emic*), trzeba jednak pamiętać, że autorami książki są przedstawiciele dyscyplin, które stosunkowo rzadko bazują na tego typu źródłach².

Zmiany w polityce wewnętrznej i zewnętrznej RB, o których od ponad roku jesteśmy na bieżąco informowani przez media, wpłynęły na relacje tego państwa z wieloma krajami. Pojawiają się pytania o ich wpływ na politykę wielowektorowości i jej związki z szeroko rozumianym bezpieczeństwem, o przyszłość stosunków polsko-białoruskich, sytuację w regionie i poza nim, współpracę transgraniczną w różnych dziedzinach, kontakty naukowe³, kulturalne, turystyczne, rodzinne, relacje między miastami partnerskimi. Pytań jest wiele, nie znamy jednak na nie odpowiedzi.

Iwona Kabzińska

² Prekursorką jest Helena Giebień, która od lat sięga do „źródeł wywołanych”, realizując badania ukazujące sytuację Polaków w BSRR i RB.

³ Zrezygnowano m.in. z organizacji XVII Okrągłego Stołu Polsko-Białoruskiego, który miał się odbyć w październiku 2021 r.